

Milan Bily

FÅR BOFINKEN OCH FONOLOGIN SE UT HUR SOM HELST?

(Några funderingar som framkallats av en fonologisk potatis)

1.1 Om en forskare inte lider av storhetsvansinne, då är han/hon medveten om att de flesta forskningsresultat visar sig vara ohållbara och felaktiga i det långa loppet. Det finns dock en väsentlig skillnad mellan absoluta och relativa miss- tag. En filosofilärare förklarade denna skillnad för mig med ett slående exempel: om du räknar ut att två och två är fem, då har du begått ett relativt fel, men om du anser att två och två är en potatis, då är ditt fel absolut. Inom naturvetenska- pen är det nog lättare att upptäcka absoluta fel via praktiska tillämpningar. Om ett flygplan insisterar på att störta eller om broar håller på att rasa ner, då hjälper det inte (alltid) att upphovsmannen gömmer sig bakom antalet tjänsteår eller akademiska titlar. Inom humaniora, där det mera sällan finns några direkt matnyttiga (eller katastrofala) konsekvenser av vår forskning, tycks ofta den inställningen råda att vi alla är lika goda (eller dåliga) kålsupare, att vi alla har rätt eller fel ungefär lika mycket. I denna toleranta attityd för- svinner skillnaden mellan svaret på om två plus två är fem eller en potatis. Det är dock så att vissa forskningsresultat bygger på så orimliga, så felaktiga premisser att resultaten omedelbart kan identifieras som en potatis.

1.2 Med åren har jag lärt mig att skarp kritik av någons forskning av många uppfattas som ett personligt angrepp. Där- för vill jag försäkra att jag inte alls känner Per Ambrosiani personligen. Efter vad jag hört är han en mycket trevlig per-

son. Hans "Fonetisk och fonologisk analys av rysk text med hjälp av dator" (Ambrosiani 1986) kan dock inte klassificeras som något annat än en rotsak.

Ambrosiani har försökt skriva ett program för datamaskinella transkriptioner (analyser) av ryska texter på tre olika nivåer: en fonetisk, en som författaren kallar ytfonematisk samt en så kallad djupfonematisk. Tyvärr är datorer totalt ointelligenta lådor som är bäst lämpade för mekaniska, helst många gånger upprepade uträkningar. Däremot lämpar sig datorer inte särskilt bra för sådant som kräver en imitation av ett intelligent beteende. Därmed tar jag inte ställning till själva möjligheten att härma intelligent beteende. Det är dock ett faktum, som jag själv fick erfara som forskningsassistent på ett datalingvistiskt projekt i Lund, att mödan att programmera datorn att utföra något intelligent inte är proportionell mot resultaten och intrycket på den oinvigde. Folk brukar vara mest imponerade av enkla program baserade på ett stort antal upprepningar av några enkla matematiska operationer, medan de inte uppskattar de måttliga resultat av mera komplicerade program som härmar intelligent beteende av något slag.

1.3 En meningsfull fonematisk analys förutsätter en bra portion intelligens och datorn är således inte något särskilt lyckat analysverktyg. Detta borde dock inte leda till att forskaren sänker sina ambitioner till en enkel preteoretisk nivå som är lätt att formalisera för datorns skull. En av de kritiska invändningarna mot Chomskyansk transformationsgrammatik var ursprungligen att sådana beskrivningar inte lämpar sig bra för datalingvistiska applikationer. Jag själv har med tiden blivit mer och mer övertygad om att den sorts lingvistik Chomsky et consortes bedrivit under det sena sjuttioalet och

under åttiotalet är ett intellektuellt tidsfördriv, föraktfullt mot språkliga data, ett tekniskt sofistikerat teoretiserande för teoretiserandets egen skull. Jag anser dock fortfarande, att den kritiska inställning som grundar sig på teorins dåliga kompatibilitet med den dumma datorn helt skjuter förbi målet.

2.1 Det är relativt lätt att lära datorn den ryska stavningens uttalsregler. (Under förutsättning att man för datorn förtydligar accentueringar, vilka saknas i en normal rysk text.) Därför kan man utan större betänkligheter acceptera resultaten av datamaskinella fonetiska transkriptioner. Fast egentligen går det inte att bedöma hur bra en fonetisk transkription är om man inte känner till dess ändamål. Ambrosiani tror att "På den fonetiska nivån noteras varje ljud för sig" (vilket förstås är en omöjlighet), men samtidigt säger han att "Den fonetiska transkriptionen har av praktiska skäl gjorts ganska grov..." (Ambrosiani 1986, 5), så han måste mena något annat än vad han skriver. Vad syftet är med denna transkription får man inget veta om. (Möjligen kan man ana att "praktiska skäl" innebär att transkriptionen skall vara lätt att programmera, d.v.s. verktyget, datorn, styr vad lingvisten gör.)

2.2 Fonologisk analys däremot kräver en gigantisk förberedande arbetsinsats. För att kunna genomföra en fonemanalys av en så okomplicerad mening som *Moja žena - švedka* behöver datorn bl.a. följande information: *moja* är den feminina formen till *moj*, *žena* har i pluralis stambetoning (*žěny* etc), *švedka* är ett femininum och feminina substantiv på *-ka* som föregås av en konsonant måste innehålla en flyktig vokal, vidare måste da-

torn "kunna" reglerna (och undantagen) för den rätta flyktiga vokalen etc.

Vad datorn behöver är kunskap om de ryska böjningsparadigmen, kunskap om ett lexems tillhörighet till det rätta paradigmet, kunskap om derivationsmorfologi (för att kunna hitta de nödvändiga starka positioner som inte kan fås genom kunskap om flektion), samt en rad, om man så vill, intelligenta regler - instruktioner för datorn hur lexikonkunskaper skall utnyttjas i sökandet efter de nödvändiga starka positionerna. (Ett annat, fast tämligen meningslöst alternativ skulle vara att mata datorn med redan i förväg omtuggad information, d.v.s. i minnet lagra alla morfems fonematiska bestånd, kompletterade med ett bra parsningsprogram.) Då har jag fortfarande bortsett från problemen med eventuella suppletivismer som inte låter sig omvandlas till morfemets invarianta fonemuppsättning på ett plausibelt sätt, för att inte tala om eventuella ambiguiteter för vilkas lösning det behövs att datorn i något avseende "förstår" texten. Detta är som bekant det allra svåraste problemet. Att åstadkomma en helautomatiserad behandling av språkliga data (såsom maskinöversättning av en text som inte består av ett ytterst begränsat lexikon och några få upprepade syntaktiska konstruktioner) utan för- eller efterredigering utförd av mänsklig hand har hittills ingen lyckats gå i land med.

2.3 Som framgår av det ovan sagda, har jag presenterat kraven på en fonemanalys som bygger på den av Moskva-skolan (Avanesov 1956) inspirerade uppfattningen att en konsekvent fonologi måste vara morfofonologisk, d.v.s. den skall utgå från principen om morfemets fonematiska invarians (jfr Āurovič 1967, 1973, 1975), och den uppfattar fonem som underliggande ab-

strakta enheter vars ljudrealisationer är observerbara (Isačenko 1966). För att kunna disambiguera ett fonems realisation i en neutralisationsposition (en svag position), där två eller flera fonem realiserar med samma ljudkorrelat, måste man leta upp en förekomst av samma morfem där fonemet i fråga har ett ljudkorrelat distinkt från de andra fonemens, d.v.s. en motsvarande stark position (jfr Jakobson 1948, Āurovič 1964). Jag skall inte motivera varför själva fonembegreppet är nyttigt och varför en fonologi som arbetar med fonembegreppet är att föredra framför eventuella fonemlösa alternativ (som den Chomsky-inspirerade generativa fonologin). Däremot tänker jag visa varför den ovan skisserade fonologiska uppfattningen, vilken är en konsekvent vidareutveckling av Pragfonologins ursprungliga tankar (Trubetzkoy 1939), är principiellt överlägsen andra konkurrerande fonemteorier, Ambrosianis milt sagt besynnerliga tillvägagångssätt inkluderat.

2.4 Man kan invända mot fonemuppfattningen som bygger på identifikationen av fonemets unika ljudkorrelat i starka positioner att detta utesluter möjligheten att entydigt identifiera fonem som alltid står i svag position i ett visst morfem. I ett ord som *očen'* är det inte möjligt att avgöra om andra vokalfonemet är /i/, /e/, /a/ eller /o/. Alla dessa vokalfonem realiserar efter palataliserad konsonant i obetonad stavelse som samma ljudtyp. Problemet är desto mera akut, ju flera neutralisationspositioner det finns i det analyserade språket. Då ökar risken att den svaga positionen i fråga saknar någon stark motsvarighet. Innebär detta att det är omöjligt att fonologiskt beskriva ett språk med många svaga positioner utan alternation med starka positioner? Ingalunda. Vi kan antingen nöja oss med att beskriva fonem i svaga positioner utan starka

motsvarigheter med hjälp av Trubetzkoy's arkefonem (Trubetzkoy 1939), d.v.s. med hjälp av fonemsymboler som är ospecificerade för den opposition / de oppositioner som upphävs i den givna kontexten, eller vi kan i sådana fall välja ett av de i kontexten möjliga fonemen p.g.a. etymologin, stavningen, ljudlikheten mellan det obestämbara fonemets ljudkorrelat med ett fonems typiska ljudrealisation (d.v.s. dess realisation i starka positioner) etc, allt detta med en angivelse att vi har gjort ett partiellt godtyckligt val.

Ljudlikhetsvalet är det alternativ som överensstämmer med den faktiska analys som ett barn utför när det lär sig sitt modersmål. Ryska barn har inga större problem att lära sig den ryska ortografins grundläggande morfofonematiska princip, däremot har serbokroatiska barn större problem med sitt modersmåls huvudsakligen fonetiska stavning (jfr *urabac* med *urapca*), men i svaga positioner utan alternation med starka tenderar ryska barn att stava med den bokstav vars vanliga ljudmotsvarighet är mest lik ljudtypen som realiseras i den aktuella olösbara svaga positionen (t.ex. stavningen av *očen'* som *očin'* o.d.). Och barnets fonemidentifikation ur sådana ljudlikheter utesluter inte (men kräver inte heller) en senare reinterpreteration i den litterata åldern.

Antagandet att ett barn som lär sig sitt modersmål löser de olösbara svaga positionerna med hjälp av ljudlikheter verkar mera plausibelt än en analys i termer av arkefonem, vilken leder till en föga trolig ökning av underliggande abstrakta enheter. I ryskans fall skulle en analys i termer av fonem och arkefonem utöka den vanliga ryska konsonantfonemfyrkanten - tonande palataliserad konsonant, motsvarande tonlös palataliserad, motsvarande tonande icke-palataliserad, samt motsvarande tonlös icke-palataliserad konsonant - med fem arkefonem:

ett tonande ospecificerat för palataliseringssärdraget, ett tonlöst do, ett palataliserat arkefonem ospecificerat för tonsärdraget, ett icke-palataliserat do, och slutligen ett arkefonem ospecificerat för både palatalitets- och tonsärdraget.

3.1 Ambrosianis djupfonematiska nivå är med några få undantag identisk med vanlig rysk ortografi. Därför kan man fråga sig varför detta måttligt intressanta och knappast korrekta resultat har nåtts via ett antal teoretiska krusiduller, när man kunde ha postulerat explicit: ryskans stavning är (djup)fonematisk med dessa och dessa undantag. - Detta betyder ingalunda att resultaten skulle ha blivit de rätta. Ryskans stavning är morfofonematisk ("djupfonematisk") med ett fåtal undantag - jfr till exempel de fyra olika stavningarna av samma prefix *roz-*, vilka helt enkelt är fonetiska, eller den ortografiska konventionen att ett /o/-fonem under betoning föregånget av en (historiskt eller synkront) palataliserad konsonant i skrift regelbundet representeras med bokstaven *e* - t.ex. *ěž*, där prickarna på *e*-et förstås hör till translittereringen, inte till den vanliga ryska stavningen. Den ryska stavningen i svaga positioner utan stark motsvarighet väljer en sådan bokstav som korresponderar med ett av de fonem som ljudkorrelatet kan vara realisationen till i den aktuella svaga positionen. Med andra ord väljer den ryska stavningen i sådana svaga positioner en bokstavsrepresentation bland de möjliga fonemens bokstavsrepresentationer. Detta sker ibland på etymologiska, ibland på fonetiska grunder, ibland helt arbiträrt.

Ambrosiani citerar Avanesov (1956), men när det kommer till kritan är hans analysmodell enligt hans egna ord "morfofonematisk". Bakom denna terminologiska rökriddå finner man

inget annat än rysk ortografi presenterad som morfofonematisk analys. Således påstås *žena* vara /žena/ djupfonematiskt, trots att de stambetonade pluralformerna vittnar om att vokalfonemet i stammen måste vara ett /o/. Det är visserligen möjligt att, för att ta Ambrosiani i försvar, invända att en annan stark position i adjektivet *ženskij* skulle ge samma resultat - ett /e/ - som hans analys. Konstigt nog har fonologerna inte tagit ställning till frågan vilken stark position som bär mera vikt, som är den utslagsgivande, när två eller flera starka positioner ger olika resultat för samma fonem. Det finns dock en självklar rangordning om man påstår sig praktisera Avanesovs fonologi, vilket Ambrosiani gör: morfemets invarians måste i första hand gälla invariansen inom böjningsparadigmet och först i andra hand derivationsmorfologin. Denna princip, vilken i och för sig går att dra som en konsekvens av vissa slavisters strikta åtskillnad mellan derivations- och flektionsmorfologi och deras hierarkisering (t.ex. Worth 1968), leder till slutsatsen att suppletivism inte kan råda mellan /žen-/ och /žon-/ i singularis gentemot pluralformer av *žena*, utan mellan /žon-/ i *žena* och /žen-/ i *ženskij* eller *ženščina*.

I Ambrosianis djupfonologi påstås vidare *den'* vara /d'en'/ medan *dnej* analyseras som /dn'ej/, d.v.s. författaren tycks inte känna till sådant russistiskt fonologiskt allmångods som existensen av flyktiga vokaler (om han hade några tunga skäl att underkänna den allmänt accepterade uppfattningen om "zero-vowels", då borde han förstås redogöra för dem) och samtidigt, trots att han några gånger nämmer själva begreppen starka och svaga positioner, verkar dessa termer ofta vara en överflödigt verbal garnering utan praktiska konsekvenser. Om han till exempel anser att det initiala fonemet i *den'* står i stark position vad beträffar palatalitetsoppositionen, vilket

hans /d'en'/ skulle tyda på, då finns det ingen anledning att få en suppletivism i *dnej* (vilket Ambrosiani får till /dn'ej/).

Ibland avviker Ambrosiani helt omotiverat från sin ortografi, för att införa helt och hållet fonetiska beskrivningar som utger sig för fonologi: *dve* analyseras djupfonematiskt som /dv'e/, trots den starka positionen i *dva*. Det är förstås diskutabelt om Avanesov eller Āurovič 1964, eller Garde 1980 har rätt i sin uppfattning att alla pariga konsonantfonem (vad beträffar oppositionen palataliserad - icke-palataliserad) står i svag position före /e/. Det finns ju trots allt vissa minimala par som *ser - sér*, *test ('test')* med [t] versus *test* (gen. plur. av *testo*) med [t'] och det är alltid vanskligt att sopa vissa problem under mattan med hänvisning till främmande lån. Uppfattningen bland infödda talare om vad som är ett lån och vad som inte är det går vilt isär - jfr Romportls (1973, 105-117) undersökning med infödda talare av tjeckiska. Enligt min egen uppfattning vore det vettigare att acceptera starka positioner framför /e/ överallt utom vid morfemgränsen mellan stam och böjningssuffix. En sådan lösning tvingar oss inte att blunda inför existensen av icke-palataliserade konsonantljud framför /e/-fonemets realisationer och samtidigt slipper vi att postulera ett absurt antal suppletivismer i den ryska flektionen (lokativ singularis hos de flesta substantiv, adjektivens syntetiska komparationsformer etc). Men oavsett om Ambrosiani verkligen tror på Avanesov, eller om han skulle ha föredragit min lösning, så kvarstår det som ett pinsamt faktum att *dve* analyserat som /dv'e/ är en fonetisk transkription som låtsas vara fonologi.

Ambrosiani (1986, 6) påstår att "Jag har så långt det har varit möjligt försökt följa principen om morfemets enhet,

d.v.s. att låta antalet allomorfer av samma morfem vara så litet som möjligt." För det mesta förblir detta dock bara tomma ord. Det är just det han har låtit bli att göra. Det som finns kvar av morfeminvariansen i hans analys är en konsekvens av ryskans morfofonematiska stavning, inte av Ambrosianis forskningsinsats. I själva verket, som fallen med *due* och andra böjda former med ett suffix som börjar på /e/ vittnar om, har de flesta självständiga insatserna från Ambrosianis sida inneburit försämringar även av den långtifrån fonologiskt optimala ryska ortografin.

Till slut vill jag påpeka att diverse (mer eller mindre misslyckade) försök att förena det mänskliga språkets två parallellt existerande system - det talade och det skrivna språket - i olika sorters "morfografonematiska" analyser har skett förut (jfr Allén 1971, 33-43 och litteraturen där). Utan att behöva inveckla mig i ett utförligare resonemang vill jag åtminstone påpeka någonting som borde vara en självklarhet: det talade språket är det primära språksystemet, skriften är deriverad från det talade språket. Det förhåller sig faktiskt så att en stor del av vår planets invånare varken är läs- eller skrivkunniga (analfabeter och barn). Därmed förnekar jag inte alls möjligheten att skriften kan påverka det talade språket. (Jfr spridningen av det skriftinfluerade uttalet av ryska hårda adjektivformer som *nouyj.*) Men att basera en påstådd fonologi på ett språks konventionella stavning, det kan inte vara något annat än en meningslös lek.

3.2 Ambrosianis så kallade djupfonematiska analys är således klart otillfredsställande. Vad beträffar den ytfonematiska transkriptionen, finner jag det omöjligt att begripa vad den skall föreställa. Ur den transkriberade texten framgår att det

är någon sorts mindre detaljrik fonetisk transkription, där flera fonetiska symboler har ersatts med en och samma "ytfonematiska" symbol. Till exempel motsvaras det "ytfonematiska" A i den fonetiska transkriptionen av både [ʌ] och [ə]. Man måste ställa sig frågan: vilka är kriterierna för att vissa språkljudstyper på denna nivå betraktas som ett och samma element? En annan fråga lyder: Vad är denna ytfonematiska nivå för något över huvud taget? Det är ju inte tänkt att vara fonetik och det kan inte vara någon fonologi, den funktionella läran om abstrakta underliggande element vars ljudkorrelat är fonetikens objekt. Det må vara så att man kan postulera en mellan-nivå för att beskriva den process som har de abstrakta enheterna - fonemen - som sin input och språkljuden som sin output, men då uppstår ännu en obesvarad fråga: Varför just en mellannivå? Varför inte två eller tjugofem? (Ambrosiani själv framhäver det godtyckliga i sin ytfonematiska nivå genom att erbjuda läsaren två olika ytfonematiska beskrivningsalternativ - Ambrosiani 1986, 28-31).

Det finns förstås ett svar på den sista frågan, fast man har anledning att undra om Ambrosiani är medveten om det. Inom den amerikanska lingvistik, liksom inom vissa icke-strukturalistiska kretsar i Europa, har det funktionella strukturalistiska fonembegreppet urartat till ett slags fonetiskt ljudfamiljbegrepp genom den välkända parollen "Once a phoneme, always a phoneme". Parollens innebörd är att så snart en språkljudstyp identifieras som ett visst fonems realisation, antar man att alla förekomster av samma språkljudstyp måste vara realisationer av samma fonem oavsett kontexten. Detta innebär att principen om morfemets invariants fonemuppsättning (vilken tydligen är önskvärd även för dem som tror på "Once a phoneme...") har avskaffats på den fonologiska nivån. (Stam-

konsonanten i *gorod* blir /t/ i nominativ och ackusativ singularis, /dʲ/ i lokativ singularis, /d/ i de övriga kasusformerna etc.) För att återskapa morfemets invarians, kallar man sin ljudfamiljsfonologi för ytfonologi och postulerar en annan, djupfonologisk, morfofonologisk o.d. nivå, där den morfematiska invariansen dyker upp igen. Faran (och man kan säga direkt: felet) med en sådan djupfonologisk nivå såsom den praktiseras av många amerikanska slavister (jfr de vilda utsvävningar som framför allt Lightner och Micklesen har ägnat sig åt - t.ex. Lightner 1972, Micklesen 1972) är att denna nivå har separerats från den enda objektiva verklighet vi har till vårt förfogande för en synkron beskrivning av det talade språket, d.v.s. från den fonetiska nivån. Därför blir det möjligt att postulera vilka abstrakta element som helst utan någon som helst fonetisk grund (även utan någon som helst fonetisk realisation över huvud taget) så länge ens beskrivning är motsäggelsefri och ens realisationsregler leder från den arbiträra abstrakta inputen till en korrekt ljudoutput. Kiparsky (1982, 119-163) borde vara en obligatorisk läsning för alla som sysslar med godtyckliga underliggande morfofonem och andra oförnimbara bestar.

Tyvärre kan man inte ens anklaga Ambrosiani för en arbiträr morfofonologi. Hans djupfonologi är och förblir en torftigt maskerad rysk ortografi, hans ytfonologi är inget annat än en grövre fonetisk transkription. Och visserligen är det sant att en fonologisk transkription i princip är mindre detaljerad än en noggrann fonetisk transkription, men fonologin är, om man vill kalla den så, den funktionella fonetiska läran där man inte kan välja en godtycklig beskrivningsnivå utan där det är språksystemet självt som objektivt bestämmer hur detaljerad den fonologiska beskrivningen bör vara. Fonologens upp-

gift är att upptäcka det fonologiska systemet, inte att välja en extra fonetisk nivå med mindre detaljrikedom.

3.3 Ambrosiani åberopar Avanesov (1956) med hans *slovofonematičeskaja transkripcija*. Avanesovs terminologi är inte särskilt lyckad, ty det är lätt att förväxla detta begrepp med Avanesovs morfofonematiska transkription. (Avanesovs tredje transkription/analys är den vanliga fonetiska.) Men det är åtminstone helt klart vad som menas med de ordfonematiska och morfofonematiska aspekterna: den morfofonematiska analysen är det som blivit känt som Moskva-skolans (morfo)fonologi, d.v.s. den tidigare beskrivna fonologin baserad på morfemets invarians. Den ordfonematiska transkriptionen "*peredat na pis'me zvuk reči v dannom konkretnom slučae [...], osvobodiv ego ot tech storon, kotorye v nëm pozicionno obuslovleny.*" (Avanesov 1956, 217).

Således är den ordfonematiska transkriptionen en sorts dubblering av den fonetiska. Den skiljer sig dock från vanliga fonetiska transkriptioner genom frånvaron av den godtyckligt bestämda noggrannhetsgraden. En vanlig fonetisk transkription är alltid helt arbiträr. Beskrivningsnoggrannheten oscillerar någonstans mittemellan det fonetiska beskrivningskontinuumets två ytterlighetspoler - mellan en så grov transkription att den skiljer enbart mellan vokaliska och konsonantiska element och den (lika meningslösa och dock lika teoretiskt möjliga) exakta transkriptionen där varje förekomst av ett språkljud representeras med en ny symbol. (Det faktiska uttalet av ett språkljud varierar inte enbart med den övriga ljudomgivningen, utan även med individens talorgan och artikulationsvanor - det går ju att identifiera en person via ett röstavtryck på ungefär samma sätt som man gör med fingeravtryck - för att inte

tala om variationen som orsakas av individens psykiska och fysiska tillstånd - jfr tal producerat i berusat, förkylt, utmattat tillstånd.) Detta innebär att det fonetiska beskrivningskontinuumet börjar med en binär tvåelementsbeskrivning och slutar med ett i praktiken oändligt antal beskrivningselement. Avanesovs ordfonematik är inte någon godtyckligt vald fonetisk beskrivningsnivå mellan de extrema fonetiska motpolerna. Den överensstämmer med en analysnivå som anger fonem i starka positioner samt arkefonem (jfr Trubetzkoy 1939) i svaga positioner, d.v.s. fonem ospecificerade vad beträffar de särdragsoppositioner som neutraliseras i den givna kontexten.

På sätt och vis är Avanesovs ordfonematiska nivå också en grov (kontextberoende) fonetisk beskrivningsnivå. För att kunna läsa den ordfonematiska transkriptionen rätt måste man både känna de symboler som används och vissa uttalsregler (vilka specificerar uttalet av de icke-specificerade arkefonemsymbolerna i olika omgivningar). Den är dock inte arbiträr. Ambrosiani ger ett sken av att hans ytfonematiska nivå motsvarar Avanesovs ordfonematiska (och därmed är lika icke-arbiträr). Så är dock inte fallet. Redan när man jämför Avanesovs (1956, 231) ordfonematiska transkription av hans första två analyserade meningar (*Na drugoj den' vest' o požare razneslas' po usemu okolotku. Vse tolkovali o nēm s različnymi dogadkami i predloženjami.*) med Ambrosianis ytfonematiska transkriptioner, då visar det sig att av de tretton autosemantiska orden skulle bara fyra (*okolotku, tolkovali, nēm, dogadkami*) analyseras på samma sätt hos Avanesov och Ambrosiani. Med detta menar jag förstås inte att det finns skillnader i valet av transkriptionssymboler, utan att Ambrosianis ytfonemanalys ger resultat som helt enkelt är inkompatibla med Avanesovs analys.

Att Ambrosianis ytfonematiska transkriptioner inte är

samma sak som Avanesovs fonem-cum-arkefonemanalys, utan en arbiträr fonetisk analys framgår tydligt ur sådana fall som *s interesnoju*, där initialvokalen translittereras ytfonematiskt som I (i de båda ytfonematiska versionerna - jfr Ambrosiani 1986, 29 och 31), d.v.s. med samma symbol som den sista vokalen i *govorili* eller i *proživšij*, och som den första vokalen i *nedeli*, *prisutstvi*, eller i *prjamaja*, d.v.s. I betecknar en arbiträr grupp av obetonade vokalljud men inte något Avanesovskt arkefonem. Det initiala vokalfonemet i *s interesnoju* står ju i stark position och borde ha identifierats som fonemet /i/ även "ytfonematiskt" om ytfonematiken verkligen hade stämt överens med Avanesovs analys i termer av fonem och arkefonem.

4.1 Ambrosianis ytfonematiska transkription är en grövre fonetisk transkription utan någon *raison d'être*, en arbiträr dubblering av hans fonetiska analys. Man får det intrycket att författaren med sin fonologiska tudelning i djupfonologi och ytfonologi mekaniskt härmar Avanesovs tudelning i morfofonematisk och ordfonematisk transkription (eventuellt också den "västerländska" tudelningen i morfofonologi och fonologi - fast dessa är inte nödvändigtvis kompatibla med Avanesovs tudelning) utan att egentligen förstå syftet med sådana beskrivningsnivåer. Och som om detta inte vore illa nog, har han följt den vanliga både metodologiskt och resultatsmässigt katastrofala fonemanalys som baseras på en datamaskinell bearbetning av skrivna texter, d.v.s. av *bokstäver*, som man känner t.ex. från Kučera (1961) eller Kučera - Monroe (1968).

4.2 Det skulle knappast finnas någon anledning att inte låta Ambrosianis verk falla i glömska i all tysthet om det inte var

ett bra exempel på en ämnesspecifik slavistisk synd. (I och för sig betraktar jag västerländska icke-slavister som mycket värre syndare på en rad sätt, vilka jag inte kan ta upp i denna uppsats, men västerländska lingvister utan slavistisk anknytning kommer nog att strunta i slavister och andra östlänningars forskningsresultat - och i "öststatsspråkens" blotta existens - så länge västvärlden behåller sin ekonomiska dominans i världen. Om inte Sovjet får större BNP per capita än USA, får man räkna med att vi knappast kan ändra vår ställning som fattiga släktingar i den lingvistiska familjen i en nämnvärd utsträckning.) Slavistiken i stort lider av en brist på vetenskaplig stringens. Detta är något ganska vanligt i många "pratämnena". Denna tämligen allmänhumanistiska sjukdom förvärras dock av den västerländska icke-slavistiska lingvistikens dominans. Om man själv hittar på sina oexakta, odefinierade vetenskapliga begrepp, är man ändå tvungen att i någon mån göra klart för sig vad man egentligen menar med dem. Om man bara tar över redan existerande modetermer, är risken stor att man använder dem på ett ännu vagare sätt än den ursprungliga upphovsmannen.

Detta är vad som på sin tid skedde med begreppet transformation. Syntaktiska transformationer introducerades i slavistiken av Worth (1958). Redan då användes detta begrepp på ett oroväckande fritt sätt, som skiljde sig från Chomskys relativt väldefinierade terminologi. Men när transformationsbegreppet nådde lingvister i Sovjet, blev det, som redan Sussex (1976) påpekade, ett helt konturlöst begrepp som användes om vilken som helst semantisk släktskap mellan två språkliga uttryck. Samma sak har skett med den milt sagt okonventionella användningen av begreppen djup- och ytfonologi. Medan Chomskys djup- och ytstrukturer är fasta begrepp med en bestämd syntak-

tisk innebörd (inte inom den generativa fonologin där fonembegreppet har försvunnit), är slavisternas djup- och ytfonologier benämningsslag som man sätter på vilka arbiträra lingvistiska djur som helst.

4.3 Den morfofonematiska fonemuppfattning som jag har pläderat för i denna uppsats kan kanske förefalla alltför krånglig. Den tillåter inte fonologen att låta fantasin flöda. Men detta är samtidigt dess styrka. Om fonologin skall vara en, trots allt, empirisk vetenskap, behövs det fasta, explicit formulerade premisser vilka, tillsammans med den observerbara objektiva språkliga verkligheten, styr fonologens beskrivning på ett entydigt sätt som svarar mot den objektiva verkligheten.

Det kan förstås hända att de teoretiska premisserna visar sig vara ohållbara, men så länge ett bättre alternativ inte har dykt upp, är den morfofonematiska fonemuppfattningen att föredra framför diverse spekulativa riktningar vars upptäcktsprocedurer godtyckligt bygger än på ortografin, än på olika sorters ljudlikheter, än på diakroniska motiveringar, än på vaga från den ene lingvisten till den andre varierande intuitiva uppfattningar.

Det går inte att på allvar spela ett spel utan på förhand överenskomna regler eller med regler som ändras av den andra parten från fall till fall. En lingvist bör inte godta beskrivningar som framställts utan fasta spelregler. Inte heller kan man acceptera något för goda varor som man inte kan underkasta en objektiv prövning.